

ПРОБЛЕМНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІКИ У ШКОЛІ

Стаття присвячена питанням економіки навчання шляхом розв'язання проблемних ситуацій. Ця педагогічна технологія активізує розумову та дослідницьку діяльність школярів, допомагає навчитись творчо підходити до розв'язання завдань, розвиває здібності до самонавчання. У дослідженні розкриті способи і методи, якими може користуватись учитель при розробці проблемного завдання з економіки.

Ключові слова: *проблемне навчання, метод проблемного викладу, частково-пошуковий метод, евристична бесіда, дослідницький метод.*

Стаття посвящена вопросам ведения обучения на уроках экономики путем решения проблемных ситуаций. Данная педагогическая технология активизирует мыслительную и исследовательскую деятельность школьников, помогает научиться творчески подходить к решению заданий, развивает способности к самообучению. В исследовании раскрываются способы и методы, которыми может пользоваться учитель при разработке проблемного задания по экономике.

Ключевые слова: *проблемное обучение, метод проблемного изложения, частично-поисковый метод, эвристическая беседа, исследовательский метод.*

The article is dedicated to the questions of learning through solving of problem situations at the lessons in economy. Such pedagogical technology activates mental and research activities of schoolchildren, helps in learning to use creative search during the task solving, develops self-study abilities. Techniques and methods which a teacher can use when working on problem task in economy are disclosed in the research.

Key words: *problem learning, problem teaching method, partially searching method, heuristic conversation, research method.*

Постановка проблеми. Актуальність проблемного навчання полягає в тому, що воно, на відміну від традиційного, дає учням радість самостійного пошуку і відкриття і, що найголовніше, забезпечує розвиток пізнавальної самостійності дітей, їхньої творчої активності. Воно спрямоване на формування в учнів необхідної системи знань, умінь і навичок, а також досягнення високого рівня розвитку школярів, розвитку в них здібностей до самонавчання, самоосвіти. Такий вид навчання має особливо велике значення для середньої школи взагалі і у викладанні економіки, зокрема.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб проаналізувавши теоретичний матеріал з даної проблеми, адаптувати щодо можливості використання на уроках економіки в середній школі, а також обґрунтувати доцільність запровадження в навчальному процесі проблемного навчання як засобу активізації розумової діяльності учнів, розвитку в них потягу до знань і бажання навчатися.

Виклад основного матеріалу. Ідеї проблемного навчання мають історичне походження і були відомі ще з часів Сократа, коли постановка питань співрозмовнику викликала творчі роздуми в пошуках відповіді на них [3, с. 92]. Ідеї активізації навчання, мобілізації пізнавальних сил учнів шляхом включення їх у самостійну дослідницьку діяльність знайшли віддзеркалення у працях Ж. Ж. Руссо, Г. Песталоцці, Ф. Дістервега, представників «нового виховання», які намагалися протиставити догматичному заучуванню готових знань «активні» методи навчання.

В американській педагогіці початку ХХ ст. значну популярність мали концепції проблемного навчання Дж. Дьюї, який пропонував всі види і форми навчання замінити самостійним навчанням школярів шляхом розв'язання певних проблем, та Дж. Брудера, в основі якої лежать ідеї структуризації навчального матеріалу і домінуючої ролі інтуїтивного мислення у процесі засвоєння нових знань як основи евристичного мислення [4, с. 88].

Розвиваючись під впливом ідей американських учених, концепція проблемного навчання знайшла віддзеркалення в педагогічних поглядах відомих дидактів М. Данилова, В. Есипова та ін. Із другої половини 60-х років відбувається активне і всебічне обґрунтування системи проблемного навчання. Вивчення науково-педагогічних джерел свідчить про те, що особливий внесок у розробку теорії проблемного навчання внесли російські та українські учені М. Скаткін, М. Махмутов, О. Матюшкін, А. Бруцлінський, Т. Кудрявцев, І. Лернер, А. Алексюк, В. Лозова, В. Євдокимов.

Саме М. І. Махмутов сформулював загальні і спеціальні функції й особливості проблемного навчання. За його визначенням, «проблемне навчання – це тип розвивального навчання, процес викладання і навчання, орієнтований на формування пізнавальної самостійності мотивів навчання і розумових (включаючи творчі) здібностей учнів, у ході засвоєння ними наукових понять

і способів діяльності, детермінованих системою проблемних ситуацій» [2, с. 174].

На думку М. Махмутова, проблемне навчання – це особливий тип навчання. Воно визначається не формою чи методами навчання, а способом взаємодії учнів і викладача, рівнем самостійності учнів [1, с. 34].

Враховуючи висновки і рекомендації науковців, ми можемо виділити такі способи створення проблемних ситуацій учителем на уроці економіки:

- використання навчальних і життєвих ситуацій, що виникають в учнів при виконанні практичних занять;
- постановка навчальних проблемних завдань для пояснення явища або пошук шляхів його практичного використання;
- спонування учнів до аналізу фактів і явищ дійсності, що містять суперечності між життєвими уявленнями і науковими поняттями про ці факти (наприклад, усвідомлення того, що ринок – це не базар, а підприємництво, – вид діяльності, який значно ширший і різноманітніший за комерцію);
- висунення гіпотез, формулювання висновків, їхня дослідна перевірка;
- спонування учнів до порівняння, зіставлення і протиставлення фактів, явищ, правил, дій, що породжують проблемну ситуацію (наприклад, порівняння вартості і ціни товару, показників виручки і прибутку підприємця, протиставлення обмеженості ресурсів і безмежності людських потреб);
- спонування учнів до попереднього узагальнення фактів (наприклад, використання відповідних даних для аналізу майбутніх економічних проблем);
- ознайомлення учнів із фактами, які наче неможливо пояснити, що приводить в історії науки до постановки наукової проблеми;
- організація міжпредметних зв'язків (наприклад, ознайомлення учнів із ситуацією на ринку праці України і нормами трудового права).

Як бачимо, маємо багато варіантів і способів створення проблемних ситуацій у навчальному процесі. Вони допомагають викладачеві обрати конкретний шлях, не один, а кілька варіантів, аби створити проблемну ситуацію. Виникає можливість розгорнути цілу систему проблемних ситуацій.

Ці проблеми можуть використовуватися як інструмент для досягнення необхідної бази знань і навичок у їхньому розв'язанні. Особливість проблемного навчання полягає в тому, що учні навчаються на практиці. Ця педагогічна методика також унікальна тим, що вона вимагає, щоб учні фактично виконували ті дії, що їй економісти. Вона є важливим елементом шкільної системи, у межах якої учні можуть працювати в малих групах, генеруючи інформацію, необхідну для відповіді або розв'язання конкретної проблеми чи завдання, що дає змогу краще виявити здібності у розв'язанні спільної проблемної ситуації [7, с. 5].

Наприклад, під час вивчення теми «Підприємство та підприємництво» можна організувати екскурсію класу до підприємств міста для ознайомлення з формами власності, системою управління, відділом роботи зі споживачами та відділом реклами. Подальша робота класу буде полягати у створенні великого підприємства з відділами маркетингу, управління, бухгалтерського обліку. У самих групах існує розподіл праці, здійснюються збирання матеріалу, його аналіз, на основі чого робляться доповіді про стан розвитку й оптимізацію роботи підприємства.

Одна з привабливих особливостей проблемного навчання полягає в тому, що воно допомагає розвивати в учнів навички з урахуванням специфіки як певного предмета, так і ті, які вони зможуть використовувати при вивченні інших предметів й у житті. Деякі учні відзначають, що висунуті проблеми дозволили їм зрозуміти, як використовувати основні економічні концепції. Школярі також повідомили, що ці проблеми показали їм актуальність багатьох концепцій, які використовуються і в інших навчальних курсах, пов'язаних з економікою [7, с. 6].

Не слід применшувати роль учителя у проблемному навчанні. Головне завдання вчителя з реалізації проблемного навчання – керування навчально-пізнавальною діяльністю школярів і переведення їх з початкового на вищий рівень пізнавальної самостійності.

Організуючи проблемне навчання, викладач стикається з такими труднощами, як складність у відборі навчального матеріалу для формулювання проблемних і пізнавальних завдань, велика додаткова самопідготовка. Тому перш ніж планувати проблемне вивчення теми або розділу програми, слід врахувати специфіку змісту економічного матеріалу (складність, характер інформації, дидактичну доцільність).

Залежно від специфіки і рівня складності інформації, що вивчається, використовуються різні методи організації проблемного навчання: проблемний виклад, частково-пошуковий (евристична бесіда) і дослідницький (М. Скаткін).

Основним методом навчання досвіду творчої діяльності є дослідницький. Він розрахований на найвищу самостійність учнів. Усвідомивши проблему, учні самостійно формулюють проблемне завдання і самі його розв'язують, самостійно і послідовно проходячи всі етапи дослідження: висувають і обговорюють гіпотези, шукають способи їхньої перевірки. Це можуть бути спостереження, досліди, моделювання, статистичні методи, логічні міркування і власні висновки. Безумовно, цей метод використовується у старших класах, він не завжди вкладається у межі одного уроку і має продовження на факультативних, гурткових і частково домашніх заняттях учнів. Це найтрудомісткіший і в той же час найпродуктивніший метод [5, с. 74-83].

Для успішного використання дослідницького методу вчитель повинен побудувати систему проблемних завдань і проблем дослідницького характеру. При розв'язанні цих завдань учні повинні пройти в більшості випадків усі етапи процесу дослідження:

- спостереження і вивчення фактів і явищ;
- виявлення незрозумілих явищ, що підлягають дослідженню (постановка навчальних проблем);
- висунення гіпотез;
- побудова плану дослідження, обговорення методів дослідження (статистичних, експериментальних, спостережень та ін.);
- реалізація плану (з'ясування зв'язків явища, що вивчається, з іншими, обговорення способів оформлення кінцевих результатів (презентації проектів, доповідей, статистичний або економічний звіт тощо);
- формулювання розв'язку, пояснення;
- перевірка розв'язку, оформлення результатів, їхня презентація;
- практичні висновки, висунення нових проблем дослідження [6, с. 41].

У курсі основ економіки під час вивчення теми «Банки і банківська діяльність» можливо організувати і провести дослідницьку діяльність школярів, у ході якої учні на практиці ознайомляться з різними напрямками кредитування в банківській сфері України, з'ясують умови отримання кредиту і покладання на

депозит грошових коштів, порівнюють відсоткові ставки різних банків, розраховують прибуток при вкладенні коштів на термін від одного до п'яти років, вивчать умови надання кредиту підприємствам, проаналізують оптимальні умови отримання коштів, тобто термін погашення та відсоткову політику банків і зроблять висновок про необхідність залучення кредитних коштів. Така дослідницька діяльність школярів стане в нагоді їм у практичній і майбутній професійній діяльності.

Проблемний підхід передбачає готовність учня до використання вже засвоєних елементів знань для розв'язання проблемної задачі. Звідси постає завдання підготовки учнів до компетентного розв'язання проблеми. Назване завдання розв'язується з використанням в навчальному процесі евристичного або частково-пошукового методу. Евристичний метод проблемного навчання найпоширеніший у вивченні економічних процесів і явищ. Наприклад, при вивченні теми «Кредитно-грошова політика» можна змодельювати ситуацію додаткової емісії грошей. На аукціон виставляється єдиний товар. Аукціону передує грошова емісія (учням роздаються банкноти різного номіналу). Товар продається за максимальну ціну. Другому і третьому аукціону (з аналогічними товарами) так само передує емісія. На дошці фіксується ціна товару за перший, другий і третій періоди. Запитання вчителя: «Яку ситуацію ми спровокували?» Передбачувана відповідь: «Інфляція».

Стимулюючі запитання і інструкції вчителя при умілому їхньому формулюванні спонукають учнів до пошуку відповіді на них активно оперувати навчальним матеріалом, аналізувати, осмислювати його, встановлювати різні співвідношення і зв'язки, забезпечуючи тим самим глибоку переробку засвоєного матеріалу і, як наслідок, його міцне запам'ятовування [3, с. 92].

Оскільки процес опанування досвіду творчої діяльності тривалий і поступовий, спочатку він повинен виявитися в найпростіших формах. У даному разі йдеться про прості форми участі учнів у розв'язанні проблемних завдань, які виражаються, зокрема, в тому, щоб учні бачили перспективу й еталон культури мислення, до якого їм потрібно буде прагнути. Ці функції виконує метод проблемного викладу.

Сутність цього методу полягає в тому, що учні знайомляться не лише з розв'язанням проблем і їхнім використанням, але і з логікою самого процесу розв'язання. У ході проблемного викладу

вчитель висуває проблеми, роз'яснює гіпотези, робить висновки з різних варіантів розв'язання і показує необхідність їхньої перевірки. На відміну від інформаційного, проблемний виклад не лише передбачає сприйняття, усвідомлення і запам'ятовування учнем матеріалу, що викладається, але і забезпечує те, що учень стежить за логікою доказів, за рухом думки вчителя, контролює її переконливість [5, с. 74-83].

Проблемне навчання є трудомісткішим методом навчання, оскільки у своїй звичайній формі воно вимагає значно більшої кількості часу, ніж інформаційне навчання. Проблемне навчання дуже часто виходить за межі одного уроку, а в окремих випадках займає декілька тижнів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, проблемне навчання допомагає формувати міцні знання й уміння, розвиваються такі якості школярів, як уміння аналізувати, самостійно робити висновки і узагальнення. А активна діяльність є свого роду тренінгом, репетицією життєвих ситуацій і навчає дітей самостійно і обдумано приймати рішення.

Подальше дослідження проблемного навчання має відбуватися таким чином, щоб якомога тісніше було пов'язане з економічною, правовою, політичною та іншими важливими сферами життя. Мають бути виділені експерти з економічної сфери діяльності, які змогли б проконсультувати, а також оцінити і підвести підсумки, отримані учнями у процесі навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории. — М.: Педагогика, 1975. — 368 с.
2. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. Книга для учителя. — М., 1977. — 240с.
3. Прокопьев И. И. Педагогика. Избранные лекции: Учеб. пособие. В 3 ч. Ч.3 -Дидактика. — Гродно: ГрГУ, 2000. — 138 с.
4. Рогачёва Е.Ю. Педагогика Дж.Дьюи в контексте разных культур//Педагогика. -2003. — № 8. — С. 88–96.
5. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований.- М.: Педагогика, 1986.- 151 с.
6. Чанова М.В. Метод проектов в системе проблемного обучения// Сибирский учитель. — 2003. — №1. — С. 37-45.
7. Frank Forsythe. The Handbook: Problem-Based Learning//Published September 2002 University of Ulster at Jordanstown. — pp. 3-8.